

Людмила Гнатенко, Микола Кучинський

ЄВГЕН КИВЛИЦЬКИЙ – ПЕРШИЙ ДИРЕКТОР ВСЕНАРОДНОЇ БІБЛІОТЕКИ УКРАЇНИ

На небосхилі незалежної України яскравими зорями спалахують імена забутих, викреслених з історії особистостей, діяльність яких була причетна до нашої національної культури, але зневажена тоталітарною системою. Сьогодні, коли громадськість підносить свій голос на захист духовної спадщини українського народу, принципово відстоює бережливе ставлення до надбань вітчизняної культури, до широкого читацького загалу повертається ім'я Євгена Кивлицького – одного з організаторів і першого керівника Всенародної бібліотеки України (ВБУ). Поле зацікавлень його було всеосяжним – історик, літератор, журналіст, укладач історико-географічного словника України, знавець старовинних літописів, бібліограф та бібліотекознавець – ось далеко не повний перелік уподобань.

Народився Євген Олександрович Кивлицький 8 лютого 1861 р. в Санкт-Петербурзі, де пройшло його раннє дитинство¹. Після смерті батька вони з матір'ю переїжджають в Україну, на Чернігівщину. Закінчивши Новозибківське реальне училище, Євген вступає до Університету св. Володимира. Навчається спочатку на природничому, а потім

переводиться на історико-філологічний факультет, по закінченню якого (1889) одержує науковий ступінь кандидата історико-філологічних наук. Про студентські роки Кивлицького Гнат Житецький згадує так: «Уже в

університеті коректна, стримана, серйозна постать Євгена Олександровича була чимало відома професорам та студентам і прізвище МІСТЕР стверджувалося за ним у житті надалі. Трохи старший від більшості колег, він і тоді вже був визнаний «муж совета», і таким порадиником у практичному житті і в громадських справах залишився для всіх, з ким працював чи мав які відносини Євген Олександрович на весь свій вік»².

Глибокі знання та ерудиція дали змогу Є.Кивлицькому зайняти посаду секретаря журналу «Киевская старина», а пізніше, після смерті О.Лашкевича, редактора часопису (1890 - 1892)³. Євген Олександрович користувався повагою та авторитетом як історик. Автор, зокрема М.Грушевський та П.Голубовський, завжди прислухалися до його зауважень⁴.

Є. Кивлицький особисто підготував «Програму по общей русской истории»⁵, за якою читав у 1910 р. лекції в Ніжинському історико-філологічному ліцеї князя Безбородька на загальноосвітніх курсах для

¹ Детально життєвий та творчий шлях Є.О.Кивлицького досліджено за його архівом в інституті рукопису ЦНБ ім.В.І.Вернадського (ф.71) та іншими архівами ЦНБ; Див. також: Гнатенко Л.А., Кучинський М.В. Є.О.Кивлицький – фундатор і подвижник Всенародної Бібліотеки України // Рукописна та друкована спадщина України. - 1996. - Вип. IV.

© Гнатенко Людмила Анатоліївна, Київ, 1996

© Кучинський Микола Вікторович, Київ, 1996

² Житецький І. Нскролог Є.Кивлицького // Україна. - 1925. - № 6. - С. 181.

³ Детально про редакторську діяльність див.: Кучинський М.В. Є.О.Кивлицький – редактор «Киевской старины» // Київська старовина. - 1995. - №1.

⁴ Інститут рукопису ЦНБ ім. В.І.Вернадського (далі – ІР ЦНБ), ф. 71, од. зб. 426, арк. 1.

⁵ Там само, ф. 90, од. зб. 104, арк. 2. .

народних учителів. З 20 його публікацій на сторінках «Киевской старины» більшість стосувалася історії, наприклад: «Свидетельство современников о Нальвайко» (1895. - Кн. 2), «Летописец России» (1896. - Кн. 1), серед ненадрукованих праць - «Известия о Литовской и Русской земле в хронике Крамера конца XVI в.» (датується приблизно кінцем XIX ст.)⁶.

Журналістська діяльність пізніше продовжувалася в співпраці з редакцією «Энциклопедического словаря» Ф.О.Брокгауза та І.О.Ефрона (1892 - 1907) та при виданні газети «Киевские отклики» (1904 - 1906).

Є.Кивлицький - активний співробітник багатьох громадських, наукових та просвітницьких товариств (грамотності (1898-1906), ім. Т.Г.Шевченка для незможних уроженців Південної Росії, що вчилися у вищих навчальних закладах Санкт-Петербурга (з 1898), історичного товариства Нестора-літописця при Університеті св. Володимира (1901 - 1911), педагогічного (1902 - 1917), літературно-артистичного (1891 - 1903) та ін., що свідчить про велику громадську і просвітницьку діяльність Євгена Олександровича як історика, педагога, прекрасного лектора. З лекціями він виступав не тільки в Києві, а й в Ніжині, Чернігові, Полтаві, Москві, Казані тощо.

З 1891 р. по 1898 р. Кивлицький працює помічником бібліотекаря Університету св. Володимира й одночасно викладає історію та географію в 4-й Київській жіночій гімназії, пізніше в Київському кафедральному корпусі та жіночій гімназії О.Т.Дучинської. Людина широкого світогляду, всебічно освічений, він користувався авторитетом серед учнів. Коли дирекція 4-ої гімназії несправедливо звільнила його з роботи, то гімназисти вимагали його повернення, відзначаючи у відозві, що він завжди рахувався з їх людським достоїнством⁷. Педагогічна діяльність тривала до 1917 р. Остання посада на цьому поприщі - завідувач справами російської мови в Департаменті народної освіти Української Народної Республіки.

Значний інтерес для спеціалістів становить епістолярій Кивлицького. Він листувався з Д.Багалієм, Ю.Вагнером, М.Василенком, П.Голубовським, П. та Г.Житецькими, І.Каманіним - то ціла творча лабораторія невтомного трудівника.

Працю Є. Кивлицького було високо поціновано тогочасним урядом. Його було нагороджено орденами св. Святослава та св. Анни (другого й третього ступенів), медалями тощо.

Останні роки життя Є.Кивлицького були віддані ВБУ. 21 лютого 1919 р. Тимчасовий комітет для заснування Національної бібліотеки Української держави призначив його на посаду старшого бібліотекаря з наданням прав вирішального голосу на своїх засіданнях як фактичному завідувачу бібліотекою. Незабаром він очолює щойно організований єдиний бібліотечний відділ. Тимчасовий комітет (для керівництва внутрішньою організацією праці в бібліотеці) створює Раду бібліотекарів, яка мала виконувати поточні справи - розробляти інструкції, правила, плани, розмішувати книжкові фонди, обробляти літературу, здійснювати каталогізацію і готувати звіти тощо. Спочатку нею керував комітет, пізніше, коли було затверджено Тимчасовий статут бібліотеки, Рада постановила: «Директора бібліотеки не обирати, а обрати Голову Ради,

який би виконував директорські обов'язки»⁸.

Головою комітет призначає Є. Кивлицького, покладаючи на нього адміністративне та організуюче керівництво установою.

Отже, з жовтня 1919 по вересень 1920 р. він фактично очолює Раду, тобто виконує обов'язки директора ВБУ. У бухгалтерському кошторисі за 1920 р. його посада називається директорською⁹.

Не маючи постійного будинку, бібліотека змінювала місце розташування сім разів. Укладанням договорів на оренду приміщень з установами та приватними особами займався Тимчасовий комітет і Кивлицький.

Бібліотечний фонд формувалася в складних умовах: політичні перипетії 1918 - 1919 рр., зміна влади. Гинули склади, фонди, книгозбірні. Кивлицький згадує: «При таких умовах службовці бібліотеки змушені були продавати свої речі та вишукувати можливості, щоб існувати, але й у цих умовах вони не припиняли праці і тільки прохали дозволу раз чи два на тиждень кожному не приходити до бібліотеки, щоб мати час улаштувати свої справи»¹⁰.

У перші роки існування ВБУ зазнавала значних фінансових труднощів. Бракувало коштів на закупівлю книжок, на операційно-наукові та господарські потреби. Співробітники по кілька місяців не одержували платні. Коли матеріальна скрута змусила їх прохати в Губхарчкому допомоги, то звернення підписав Є. Кивлицький¹¹. Діяльність його як завідувача бібліотекою була справді подвижницькою. Навіть у роки, які С.Постернак назвав «ходінням по муках»¹², вдалося накопичити 300 тис. томів літератури з різних галузей знань. Колекції, зібрання, окремі книги надходили з Київської духовної академії, Університету св. Володимира, з приватних бібліотек С.Єфремова, Д.Багалія, М.Петрова, Лопухіної-Демидової (з Корсуня). Наприкінці 1920 р. фонд сягнув 465977 томів.

Євген Олександрович безпосередньо займався створенням книжкового масиву ВБУ, про що свідчать його звернення до Правління Академії наук видати кошти на придбання бібліотек М.Молчанова, Ю.Кулаковського, В.Науменка, К.Караваєва та ін.¹³ Саме ним було закладено основи збереження і систематизації фондів.

Самовіддана праця Ради та всіх співробітників ВБУ дала змогу 23 серпня 1920 р. відкрити читальню. У вільному доступі було 25 тис. томів. На них було складено алфавітний каталог.

Чимало зусиль доклав Кивлицький, щоб бібліотека отримувала періодичні видання. З цього приводу він листувався з багатьма редакціями (видавництва «Союз» і Київського університету, газети «Красная армия», журналу «Воскресные чтения» та ін.).

Тимчасовий комітет довго не вирішував питання щодо системи каталогізації і тільки 1919 року розпочалося запровадження децимальної системи. Здійснювалися перші етапи по створенню каталогу *desiderata*¹⁴.

На початок 1920 р. фонд бібліотеки складався з наукової літератури різних напрямів знань на багатьох

⁶ Там само, ф. 71, од. зб. 138, арк. 1.

⁷ Там само, од. зб. 27, арк. 1.

⁸ Архів ЦНБ, ф. ВБУ, спр. 1, од. зб. 13, арк. 47.

⁹ Там само, арк. 49.

¹⁰ ІР ЦНБ, ф. 52, од. зб. 16, арк. 3.

¹¹ Архів ЦНБ, ф. ВБУ, спр. 1, од. зб. 8, арк. 176.

¹² ІР ЦНБ, ф. 52, од. зб. 3, арк. 5.

¹³ Архів ЦНБ, ф. ВБУ, спр. 1, од. зб. 13, арк. 49-53.

¹⁴ Відсутні видання, які обов'язково мають бути в бібліотеці.

мовах світу. Для групування по галузях організуються перші відділи: українські та загальні (колишній бібліотечний, очолюваний Кивлицьким), співробітники якого мали розібрати весь книжковий фонд (700 - 800 тис. томів), опрацювати нові надходження, каталогізувати книжки, які залишалися в загальному фонді. Фонди недостатньо опрацювалися через відсутність каталожних карток.

У 1919 р. з ініціативи Кивлицького починає виходити часопис «Книжковий вісник» (редактор - Г.Житецький). На жаль, побачили світ тільки номери за січень - березень та квітень - червень, а підготовлений за липень - вересень не вийшов. З червня 1920 р. починають виходити «Хроніка щоденної праці», «Хроніка тижневої праці», «Хроніка місячної праці» (редактор - Г.Житецький).

Бібліотека дедалі впевненіше ставала на ноги завдяки титанічній праці Є.Кивлицького та його колег.

І раптом Академія наук отримала від Губнаросвіти листа зі звинуваченнями на адресу адміністрації бібліотеки, які стосувалися комплектування та зберігання фонду, його опрацювання, і руба - чому сталося зволікання з відкриттям читальні. Кивлицький та Житецький надіслали до Тимчасового комітету звіт про роботу бібліотеки за весь час її існування¹⁴. Проте керівний склад бібліотеки та Тимчасового комітету було змінено.

У жовтні 1920 р. Кивлицький здає справи голови Ради (фактичним директором ВБУ стає Ю. Іванов-Меженко), але продовжує завідувати загальним відділом, брати участь у засіданнях Ради.

У середині грудня він подає до Тимчасового комітету заяву про звільнення з ВБУ, хоча на той час висунуті проти нього звинувачення були вже спростовані. Як пізніше згадував Г.Житецький, провини Є.Кивлицького перед бібліотекою не було ніякої¹⁵. Це підтверджує

¹⁴ ІР ЦНБ, ф. 52, од. зб. 16, арк. 1.

і звіт про діяльність УАН за 1920 р., в якому сказано, що Всенародна бібліотека є однією з найсумлінніших і найпрацьовитіших установ Академії наук¹⁶.

29 грудня 1920 р. Тимчасовий комітет надіслав Кивлицькому повідомлення про звільнення з таким супровідним листом: «Шановний Євген Олександрович! Комітет Всенародної (Національної) бібліотеки в Києві з превеликим жалем мусив прийняти Вашу заяву про те, що Ви одмовилися од посади старшого бібліотекаря у Всенародній бібліотеці. З цього приводу Комітет, пам'ятаючи, що Ви були першим старшим бібліотекарем і проводили працю в самих тяжких умовах первісних часів існування й організації Всенародної бібліотеки, на засіданні 21 грудня визнав своїм неодмінним обов'язком висловити Вам щире подяку за Вашу яко старшого бібліотекаря і голови Ради бібліотекарів добросовісну й непритомну працю на користь Всенародної бібліотеки. Т.в.о. голови Комітету В.Кордт»¹⁷.

Невдовзі після цього (4 січня 1921 р.) Євген Кивлицький помер.

Умови, в яких він жив і творив, потребували непересічного таланту, універсальних організаторських здібностей. Він прагнув, щоб культура його народу була повноправною серед європейських культур і не шкодував для цього ні сил, ні здоров'я.

Саме Євгену Олександровичу Кивлицькому та його послідовникам ми завдячуємо тим, що ВБУ (нині - ЦНБ ім.В.І.Вернадського) є справжнім флагманом не тільки української науки, освіти, культури, а й європейської.

¹⁵ Житецький І. Некролог Є.Кивлицького.

¹⁶ Історія Академії наук України 1918-1923 (Документи, матеріали) / Упорядн. В.Г.Шмельов, В.А.Кучмаренко та ін. - К., 1993. - С. 78.

¹⁷ ІР ЦНБ, ф. 71, од. зб. 682, арк. 1.

ФАКТИ НАУКОВОГО ЖИТТЯ. ХРОНІКА ПОДІЙ

Василь Дригайло

3 вересня 1993 р. з ініціативи ректора Національного університету України «Київський політехнічний інститут» академіка НАН України, міністра освіти М.Згуровського в приміщенні вузу розпочав діяльність Німецький культурний центр Інституту Гете*.

Концепція Інститутів ім.Гете - «вікна у світ». Вони сприяють міжнародному культурному співробітництву, матеріально підтримують бібліотеки, організують курси німецької мови, займаються лекційною роботою, сприяють гастролям театрів, влаштовують концерти, виставки. Спрямованість діяльності - висвітлення історії Німеччини, максимальна інформація про особливості й специфіку її сучасного життя.

На урочистостях з нагоди відкриття бібліотеки були присутні представники дипломатичного корпусу іноземних держав, освітніх установ, культури, телебачення і радіо, преси України та ін.

З вітальними промовами виступили: міністр освіти України М.Згуровський, Надзвичайний і Повноважний посол Федеративної Республіки Німеччини в Україні д-р Александр Арно, міністр культури й мистецтв України Дмитро Остапенко, віце-президент Гете-інституту в Мюнхені Єва Марі фон Мюнх, його директор в Києві графиня Уте Баудіссін.

* Один з 159 таких інститутів, що діють у 78 країнах світу.

© Дригайло Василь Герасимович, Київ, 1996

ВІДКРИТТЯ ІНСТИТУТУ ІМ.ГЕТЕ В КИЄВІ

За доволі короткий час функціонування в Києві Інститутом ім. Гете вже проведено ряд кінофестивалів у Будинку кіно, концертів у Будинку органної музики, виставок в Українському домі, книжковий ярмарок навчальної літератури з німецької мови, зустрічі в Спільні письменників України, в бібліотеках.

Своїм читачам нова бібліотека пропонує велику інформацію про Німеччину: літературу з історії, географії, філософії, психології, економіки, менеджменту, права, екології, мистецтва, архітектури, дизайну, кіно, театру, музики (фонд - три тис. од зб., надалі має збільшитися до 15 тис.). Вчасно надходять щоденні газети, тижневі й спеціалізовані журнали, є близько 100 відеокасет з записами художніх фільмів, театральних вистав тощо, 200 компактдисків та аудіокасет з музикою. (За браком необхідного приміщення, дитячу літературу передано Державній дитячій бібліотеці).

Бібліотека ім. Гете надає цікаву інформацію про структуру й розвиток бібліотечної справи та діяльність і досвід бібліотек Німеччини. Ця інституція є зразком сучасного обладнання, методів спілкування з відвідувачами та надання їм можливостей зручного користування засобами інформації. У планах співробітництва з українськими книгозбірнями - передача їм на певний строк літератури, проведення семінарів на спільні актуальні фахові проблеми.